

דו"ח על רדיפות היהודים ברומא בתקופה הראשונה של הכיבוש הגרמני (ספטמבר–נובמבר 1943)

דו"ח זה חיברתי בתוקף תפקידי כיושב ראש הקהילה היהודית ברומא, בימי רדיפות הגרמנים, כאשר ריחפה עלי סכנת חסותה ופגל רגע עלול הייתי להיחפס ולהיות מוצא להורג.

כתבתי את הדו"ח על אף הסכנה שהייתה כרוכה בכך, בשום שחפצתי כי במקרה שיתפסוני ויוציאוני להורג, תיוותר עדות רשמית על מעשי האלימות וההוועה שביצעו הנאצים נגד הקהילה שבראשה עמדתי. עדות שתוכיח את אשמתם ואולי אף תשמש בעתיד, בסיס לתביעת פיצויים אפשרית מצד הקהילה עצמה עבור הנזקים שנגרמו לה.

הפקדתי תעודה זו בידיו של איש אמזונים, והוריתי לו כי במקרה ואמא או אגלה למחנה השגור, למסור אותה למפקדת כוחות הברית, מטיבנסו לרוטא, מכיוון שיוכני האל יתברך וראיתי בעיני את שחרורה של רומא, ביצעתי בעצמי הוראתי זו.

ולסיום הצרה נוספת: סימתי לכתוב דו"ח זה ביום ה-15 בנובמבר 1943 ועל כן לא נזכרו בו רדיפות יהודי רומא שלאחר מכן. אולם יש לזכור, שאחרי התאריך הנ"ל לא התנהלו חריפות ברומא ע"י המפקדה הגרמנית במישורין, כי אם שלטונות הרפובליקה הפאשיסטית האיטלקית, אף כי בהשראת הגרמנים ובחסותם.

בסתיוון איפוא, לא כללתי גל שני של רדיפות אלה, בחיבור זה, מה גם שהוא ניתן לחקירה ברכים רבות ונחות למדי.

רומא, 20 ביולי 1944
י"ר הקהילה היהודית ברומא
אוגו פואה

הקדמה

בין התופעות הכאובות והמאפיינות ביותר את מחציתה של המאה ה-20, תכלול בוודאי ההיסטוריה את גל האנטישמיות האכזרי. שמרצאו בגרמניה ומשם שטף ועבר את כל אירופה בעקבות כיבושי של הצבא הגרמני, בשטף ובצרצמה שכמותם טרם נראו. גם איטליה לא נוקתה ממנה.

מחקר מושלם ואובייקטיבי של המעשים שבוצעו ומגצו בחצייהאי שלנו, יוכל להיעשות רק כעבור זמן מה. ואולם יהיה בכך מן התועלת בוודאי אם זכרון המאורעות הללו יירשם לאלתר, בידי אלה שחוו מבשרם מאורעות אלה.

במסגרת זו, רשמ י"ר הקהילה היהודית של רומא בדו"ח זה את העובדות החשובות והאופייניות ביותר, הקשורות במאורעות התקופה. עובדות אלה נדעו לו תבדקו על-ידו בדיוקנות. התפקיד להוציא את המסקנות ולקבוע על מי חלת האחריות המלאה למעשים שבוצעו יהיה מוטל בעתיד על אחרים.

את רדיפת היהודים באיטליה, מאז הנהיגה הממשלה הפאשיסטית את "מדיניות הנזע" בשנת 1938, ניתן לחלק לשתי תקופות עיקריות. כשהתאריך של שכיחת הנשק עם באדוליו (8 בספטמבר 1943) וכיבוש איטליה על-ידי צבאות גרמניה, מפרד ביניהם.

על התקופה הראשונה לא נרחיב כאן את הדיבור, למרות חומרתה ועל אף הסבל והיסורים שהיו כרוכים בה. ההוראות של הממשלה האיטלקית של אז, בתוקים, בתקנות ולעיתים קרובות בחוזרים האדמיניסטרטיביים בלבד, ידעו היטב ושימשו סכר נגד למחקר ולסירוסם. בתקופה השנייה, נוסף להתלשות שאומנו מתוך יוזמה פחות או יותר עצמית על-ידי הממשלה האיטלקית, היו גם תקנות ופקודות שנקבעו במשרד על-ידי המפקדות הגרמניות, על פי פקודות שיצאו מברלין.

דווקא על סוג אחרון זה, שעדיין איננו יודע אלא בצורה לא ברורה ומקוטעת, רואה נשיאות זו חובה לעצמה למסור כמה נתונים מדויקים, והיא מגישה בתזכורת זו כמה עובדות הנוגעות לקהילתנו, אשר בין כל קהילות איטליה, היתה בוודאי אחת הנפגעות ביותר, אם לא הנפגעה מכולן.

הצעדים שנקטו ע"י המפקדה הגרמנית באיטליה

את הצעדים העיקריים שנקטו הכוחות הגרמניים נגד יהודי רומא, ניתן לסכם לפי סדר כרונולוגי, בנקודות הבאות:

- (א) סחיטת כופר נפש בשיעור של 50 ק"ג זהב (26—28 בספטמבר 1943).
- (ב) פלישה וחיסול במשרדי הקהילה והחרמת כל ספרי הרישומים. רוב הארכיון וניירות שונים, וכן סכום של 2,021,540 לירות איטלקיות (29.9.1943).
- (ג) הסדרות פשיטות יותר, המסכמות תקופת אתחלתא בין שידית משרדי הקהילה לבין שידית שתי הספריות (בין ה' 30 בספטמבר וה' 12 באוקטובר 1943).
- (ד) שידית ספריית הקהילה, אחת מן העשירות באירופה בתחום מדעי היהדות, וספריית בית המדרש לרבנים (13.10.1943) והימים שלאחר מכן).
- (ה) חטיפת וגירוש של יהודים במספר רב, ללא התחשבות בגיל, במין או במצב בריאות, ביום ה' 16 באוקטובר 1943).

סחיטת כופר נפש בשיעור של 50 ק"ג זהב

בין ה' 8 בספטמבר, יום שביתת הנשק של באדולי, לבין ה' 26 בספטמבר 1943, לא הוטרו יהודי רומא למרות שהגרמנים כבר נטלו אז את השלטון לידיהם. יתר על כן, בלבות היהודים החלה להתעורר באותם ימים תקווה, כי מעשי הזוועה שאחיהם נפלו להם קורבן בשאר הארצות הכבושות ע"י הגרמנים, לא יישנו ברומא, הן בשל מספרם הקטן יחסית של היהודים כאן, והן בגלל רחשי הכבוד כלפי העיר עצמה, והיהודים מצידם עשו כל אשר לאליהם על מנת לא לתת עילה לרדיפת נגדם, אך כל זה היה לשווא. מסע הרדיפות שנתלווה בכל מקום לכיבוש הגרמני היה, "סעיף" בלתי נמנע בתוכנית מוכנת מראש בקפידה רבה.

ב' 26 בספטמבר החלו הנגישות באמצעות שלטונות המשטרה האיטלקית:

הוגשה הוראה לכותב שורות אלה — יו"ר הקהילה היהודית ברומא, עזר איגו פואה¹, לשעבר ממלא מקום התובע הכללי המלכותי, וליו"ר איגוד הקהילות היהודיות באיטליה — ה. ס. דאנטי אלטאנסי, אביר צלב הגדול ולשעבר מושל המחוז, לתת יציב באותו יום בשעות אחה"צ, בשגרירות הגרמנית, וליתר דיוק, במשרד מפקד המשטרה הגרמנית — מאיור ס.ס. קאפלה, לשם קבלת הורעות, ואמנם היה זה המאיור קאפלה עצמו שקיבל את שני היו"ר.

הוא היה בעל קומה ממוצעת, בלונדיני, כבן ארבעים, ועל לחיו תאחת צלקת ארוכה. בתחילה הפגין קאפלר יחס אדיב למדי. הוא הצטדק על שהטריח אותנו לברא אל משרדו. התעניין לדעת מה מספר היהודים ברומא, ואף הוסיף ושהח דקות מספר על גרסאים כלליים בלבביות מופגנת. לפתע השתנה טון דיבורו. מבטו נעשה חד וקשה והוא נשא בפני אורחיו נאום זה:

דו"ת על רדיפות היהודים ברומא

ה ידיעה על הסחיטה שאין לה תקדים, פשטה במחירות הבזק בכל רומא, ובגוסף ליהודים אשר ויתרו על כל מזכרותיהם ואף על חיקרות ביותר, רבו הנוצרים (ולא מוצטים ביניהם היו כמרים) אשר סתוך רגשי סולידריות אנושית נוגעת ללב, גרמנו לעזרה.

הוותיקאן עצמו, משגדע לו העניין, הודיע ביוזמתו הוא, לנשיא הקהילה בדרך בלתי רשמית, כי במקרה שלא ינתן לגייס את כל הסכום הנדרש תוך הזמן הנקוב, ילווה הוא את התפרש ומועד הפרעון יארך עד שירווח לקהילה.

למעשה, לא היה צורך לגצל הצעת נדיבה זו, אך למחוזותו האצילה של הוותיקאן נודעה משמעות רבה וכיום האיסוף הקדחתני היה בה משום סער-נפשי לאנשים, עליהם ריחף במלוא אכזריותו — איזמו של קאפלה².

היהודים שלא היה בידיהם זהב, תרמו כסף, לעיתים אף סכומים גדולים, ובכך היו אף הם לתועלת.

שעה קלה לפני חלוף המועד שנקבע, הושלם איסוף הזהב ועתה נותר רק למסור אותו לידי המפקדה הגרמנית, במקום שצויין על-ידיה (רחוב טאסו 155 — משרד שיבוץ העובדים האיטלקיים לעבודות עבור גרמניה). לביצוע העניין ניגשו אישית שני הירר-יור הקהילה וירר איגוד הקהילות, לצורך העברת התיבות שהכילו זהב, וכנזחים בעת שקילתו ובדיקתו, התלוו אליהם היהודים — היה מארקו ליטנטאני, ג'וזפי גאי, סטימיו דייקורי ואנגילו אנטיוקולי. זה האחרון היה צורך זהב בעל מוניטין, התיבות הוערכו ממשרדי הקהילה לרחוב טאסו באמצעות שתי מוניות ועליהן הופקד — לפי בקשתו של יורר הקהילה ובהסכמת מפקד משטרת רומא³ — משמר המורכב מסמל שוטרי העיר, אורסטי וינצ'נטי מתחנת קאמפיטלי והשוטר וינצ'נצו פיקרלו מהפלוגה הניידת 1, מחלקה 2, נוסף לכך, ביקש נשיא הקהילה מאת הקומיסאר קאפה, להיות נוכח בעת מסירת הזהב, והפקיד הנ"ל נאות לכך באדיבותו הרבה, התערב לבוש אזרחי, בין הסבלים נושאי התיבות.

היות והדרישה הגרמנית באה על סיפוקה המלא, ניתן היה לחשוב ברגע הראשון, כי לא יהיה כל צורך להתעכב על פרטי המסירה, אך לא כן היה הדבר: עצם הצורה שבה קיבלו הגרמנים את הזהב, באה להוכיח פעם נוספת (אם היה עוד צורך בהוכחות בעניין כאוב זה) את חוסר מצפונם מצד אחד, ומצד שני, הכרתם הבלתי-מפוקפקת באי-חוקיות מעשיהם.

ואכן, הם ניסו להונות במשקל ואח"כ סירבו לתת כל מיסמך המאשר קבלת הזהב. אירוע זה של שקילת הזהב, תזכיר תקדימים היסטוריים ידועים: הזהב (ביתרת-משקל של 300 גרם, מעל לכמות הדרישה למען מנוע ויכוחים מיותרים) נשקל ע"י הפקידים הגרמניים בעזרת משקל, עליו ניתן היה לשקול רק עד 5 ק"ג, ולפיכך נדרשו כ-10 שקילות על מנת להגיע ל-50 ק"ג, כל שקילה ושקילה נרשמה ע"י ה.ס. אלמאנסי בשם המוסרים וע"י קצין גרמני בשם השלטונות.

למרות נוכחותם בעת השקילה, טענו הגרמנים, שבראשם עמד קצין אלים וגס הליכות בשם קפטן שולץ⁴, סגנו של המאור קאפלה, כי חסרים עוד 5 ק"ג זהב, בטענה כי השקילות שנרשמו היו רק 9 ולא 10. נציגי היהודים סחו נמרצות משך שעה ארוכה

ודרשו לחזור על השקילה. לאחר ויכוח סוער הסכימו לבצע שנית את כל מחלף השקילה. הוחלט כי עוד יש עודף (של 300 גרם כנ"ל) ולא חסרין משקל כפי שטענו הגרמנים. לאחר שהמחלוקת יושבה בקושי, ביקש יו"ר הקהילה מאת הקפטן שולץ, שיתן לו קבלה על הזחב שתשחרר אותו מאחריותו כלפי בני עדתו, ותשמש עדות על תשלום הנטל לגבי השלטונות הגרמניים. הקפטן שולץ סירב בכל תוקף. אין כל אפשרות לקבוע אם סיבת סירובו נעוצה היתה בתודעת אי־תוקיותה של הפעולה או מתוך ידיעה שההתחייבות הנובעת ממסירת הזחב, סמילא לא תכובד. מכל מקום, לא ניתנה כל קבלה.

הפלישה אל משרדי הקהילה. (20 בספטמבר 1943)

טרם שכנו הרי הזעקה שפרצה בקרב הקהילה בשל שחרור הזחב, והנה הרשטה לה מכה נוספת וחמורה עוד יותר.

בבוקר יום ה'29 בספטמבר, השכם בבוקר ולמחרת מסירת הזחב, הוקף בניין בית הכנסת שבלונגוטיבירי צ'ינצ'י, שבו נמצאו גם משרדי הקהילה, בשרשרת של אנשי ס.ס. כל היציאות מתבניין נחסמו ונאסר על הפקידים לעזוב את המקום. לאחר מכן, ללא כל הודעה מראש ובלא הצגת תעודה כלשהי המאשרת שאכן נתקבלה פקודה מאת השלטונות העליונים הגרמניים (למרות שצפוי היה דבר מעין זה, לפי הודעה התחומה על־ידי המפקד העליון של הדרום — הפלדמרשל קסרלינג, ושפורסמה ימים קודם לכן בראדיו, בעתונות האיטלקית ובכרזים), ניגשה קבוצה של קצינים גרמניים, ביניהם אף כאלה ששלטו בשפה העברית. לצורך חיפוש מדויק בכל חדרי הבניין, מן המרתף ועד הכיסה, מטרת החיפוש, כפי שהצהירו אנשי המשטרה הגרמנית, עת השכימו לדירתו של נשיא הקהילה, לחפש התכתבויות ותעודות סודיות מכל סוג שהוא, ולהתריסן. התעודות לא נמצאו משום שלא היו קיימות כלל. החיפוש נערך בקפדנות רבה ונמשך במשך כל שעות הבוקר. בכססה נמצא סכום של 2,021.540 לירות איטלקיות שנתרמו יום קודם לכן, ע"י בני העדה במגבית־הזחב.

הקצין שניהל את החיפוש (דומני שהיה זה קפטן מאיר) הודיע, שמצידו מוכן היה לא לגעת בכסף, אך הגיעה פקודה באמצעות הטלפון מהשגרירות הגרמנית, שהורחת לו להתריס את הסכום. דבר שביצע אותו מתוך רגש סלידה מופגן, ואף רמז כי יתכן והכסף יוחזר, נשיא הקהילה פנה אל הקצין וביקשו שלא לגעת בתשמישי הקדושה והלה נאות לכך, ואמנם לא נגעו בהם.¹

הכסף, כפי שניתן היה לשער מראש לא תוחזר, וכל הבקשות התחרות ונשנות, שהוגשו ע"י יו"ר הקהילה אישית לשגרירות הגרמנית ואף למפקד הגרמני עצמו, לא נשאו כל פרי. בחישוב הנזק הכספי ממנו סבלה הקהילה, יש לצרף איפוא, את הסכום של 2,021.540 לאי"ט למיליוני הלירות (מעל ל־16 מיליון) שהיוו את ערכו של הזחב אשר נלקח יום קודם לכן (לפי המחיר הממוצע של 23.943) וליתר הנזקים מהם סבלה הקהילה בימים שלפני כן ולאחר מכן.

אשר לתעודות, העובדה שהחיפושים לא גילו כל התכתבות סודית, שום תעודה אסורה, לא מנעה מכך שיילקחו ויוחרמו כל תיקי התכתבות, פנקסי־החשבונות, ספרי־הפרוטוקולים משיבות המועצה וההנהלה, כרטיסי המיסוי של חברי הקהילה וכל הניירות שנראו בעיני ה"מומחים" כמועילים להם. כרטיסית רישום של חברי הקהילה וכרטיסי

המצב המשפחתי שלהם, לא נלקחו, כי הנשיאות כבר דאגה מראש להתחזקם, מה שלא יכלה לעשות לגבי יתר התצודות האחרות שנדרשו לצורך העבודה השוטפת. לנחיותם וכדי להחיש את מלאכתם, לקחו הגרמנים יחד עם התיקים גם את המגירות בתם היו מסודרים. בקושי הצמיחו את כל החומר על מכונת-המשא שהובאה לצורך זה. מלבד ההרס בבניין והנזק שנגרם לריהוט עקב הפריצה, מלבד הנזק המוטרי שאין לאומדו, שותקה למעשה כליל פעולת המשרדים עקב כל המעשים שנעשו ע"י הגרמנים.

הטרדות קטנות יותר המסכמות תקופת הפוגה בין שידות משרדי הקהילה לבין שידות שתי הספריות. (בין ה' 30 בספטמבר לבין ה' 12 באוקטובר 1943) כל המעשים שנעשו עד כה הינם חמורים לכשעצמם, אך אינם אלא ראשיתה של תקופה קשה שבעתיהם. מהלך הרדיפות הוחש בתאוצה שיטתית. אפשר ההיסטוריונים בעתיד משהיו בידהם נתונים מושלמים ומדויקים, שיאירו תקופה זו של החזרת איטליה לימיה הביניים, יתענינו לדעת, האם נעשו רדיפות היהודים ע"י קלגסי היטלר במדינות אירופה השונות, לפי קו אחד, ולפי שיטה זהה. אלה המכירים את הקפדנות האופיינית לגזע הגרמני, לא יתקשו לענות על שאלהם.

כבר עתה, על פי ידיעות המועטות שהסתבנו לאיטליה ע"י מעט היהודים, פליטי ארצות נכבשות אחרות, מסתבר כי שידות הזהב, לא סימנה אלא תחילתה של סידרת פקודות שיילכו ויחמירו עד שיגיעו לשיאים של רצח אכזרי.

ברוסא, כהמשך לשוד הזהב, באה הפריצה למשרדי הקהילה, ואחריה, ואחרי הטרדות קטנות יותר, בא השוד הכללי של אוצר ספרי הקהילה (ספריית הקהילה וספריית בית המדרש לרבנים). לבסוף, כבר זעם השנאה הגאצית, מן החפצים לבניהאדם, עם חטיפתם הפראית של חפים מפשע, אשר מטורף, פרא וסאדיסט, דן אותם לגורל אכזרי שטרם נודע מהותו (בשעת כתיבת שורות אלה).

ההטרדות הקטנות יותר המסכמות כעין תקופת הפוגה בין שוד המשרדים לבין שוד הספריות (בין ה' 29.9 לבין ה' 14.10 1943) מסתכמות בסידרת ביקורי הכנת שבוצעו בין ה' 30.9 לבין ה' 13.10 ע"י מומחים לשפות מזרחיות שליד המפקדת הגרמנית, וע"י מספר קציני ס.ס. מטרת ביקורים אלה היה גם לוודא בדיקנות, את מהות נושא השוד הקרוב והכנת האמצעים הדרושים עבורו, וגם נסיון להשיג בכוח מפי נשיא הקהילה ופקידיו ידיעות נוספות, העשויות לדעתם להועיל למטרותיהם.

כך, ביום 1.10.1943 פנו שני קציני ס.ס. תוך איומים והגשת אולטימאטום (אם תוך שעתיים לא תמסור לנו... נפעל נגדך קשות) אל יו"ר הקהילה, מטרם היה להיודע על מצבם הכלכלי של נכבדי הקהילה, על משפחותיהם ועל מפעליהם הכלכליים. בו ביום, הופיעו שני קצינים, מומחים למזרחנות (האחד מהם לבש מדי קפטן והציג עצמו כפרופסור לשפה העברית באחד המכונים האקדמאיים של ברלין), סקרו את שתי הספריות ונטלו עמם את הקטלוגים.

בתחילת חודש אוקטובר פנו קצינים אחדים מחיל ה"ס.ס. אל פקיד הקהילה שנותרו עדיין בתפקידם, ודרשו להיודע מפייהם, מי מבין בני העדה הינם בעלי מכונות, אופנועים ויתר כלי רכב מסוגים אחרים, דבר שהפקידים לא יכלו לדעתו.

ב' 11.10 חזר הוופיע אחד מן ה"מומחים למזרחנות" (שהיה בדרגת לוטננט), וחביצ חשד שמא סולקו אחדים מן הכרכים עוד קודם לכן, הוא איים במזות על אחת ממזכירות

הקהילה, אשר לדעתו, היתה אחראית לחסרונם בביכול של הכרכים. כעבור יומיים נצרך שדך בספריות.

שדיות ספריית הקהילה, אחת מן העשירות באירופה בכל הנוגע למדעי היהדות, וספריית בית-המדרש לרבנים. (13.10.1943 והימים שלאחר מכן) על מנת להבין את גודל הנזק שנגרם על ידי שדך זה לקהילה היהודית ברומא וליהדות איטליה בכלל, ואף לאוצר התרבות של איטליה, יש צורך להדגיש שבספריית הקהילה היהודית של רומא נשתמר חומר ארכיוני יקר ביותר (כתבי-יד, אינקונאבולים, שונצינאים* הדפסים מורחיים מן המאה ה-16, טפסי יחיד של ספרים עבריים, תעודות רבות וחשובות מאוד הקשורות לחיי קהילת רומא תחת שלטון האפיפיורים, משחר הנצרות ועד שנת 1870 וכו'), חומר שממנו שאבו אנשי מדע וראו בו מקור ידע יקר, ושכרובו טרם נחקר כלל.

חומר זה, שרובו נאסף עוד בימי הביניים, ונחשף עוד יותר עם בואם לרומא של מגורשי ספרד וסיציליה (1492), עדיין היה מצפה לסידורי הסופי. העניין הרב שבו, קיבל מישנה תוקף בשנים האחרונות תודות לקבוצת מלומדים איטלקיים וזרים, שהחלו לערוך בו את מחקרים. עפ"י הדרכתם החליט איגוד הקהילות (אשר לפי חוק שנתקבל ב-30.10.1930, היה אחראי על שמירת אוצר התרבות היהודית), תחת הנהגתו הבאורה של ה. מ. אלמאנסי, על סידורה השיטתי של הספרייה כדי להקל על המתעניינים בה ועל מנת לדאוג לניצולה המלא.

מיד לאחר ביקורם הנ"ל של הקצינים הגרמנים בספרייה ומתוך שכוונתם היתה חשודה ביותר, הודיע על כך יו"ר הקהילה ליו"ר איגוד הקהילות. כאשר ב-11.10 נראה היה בעליל שגמלה החלטתה של המפקדה הגרמנית, לשים ידה על הספרים, דיווחו על כך שני הו"ר לשלטונות האיטלקיים, משום שלפי דעתם, חייבים היו להיות מעוניינים ביותר בשמירת האוצר הלאומי הזה. הם התריעו על כך במיוחד בפני ההנהלה הכללית של הספריות שליד מיניסטרוך החינוך וליד מיניסטרוך הפנים, להנהלה הכללית לענייני דתות, להנהלה הכללית של המשטרה ולהנהלת השלטון המקומי.¹

שום מוסד מן המוסדות הנ"ל לא גילה התעניינות בדבר ואף לא אישר את קבלת האחריות, אשר צריכה היתה להישמע באוזני כל אלה שאיכפת להם גורלו של אוצר התרבות באיטליה.

ביום ה-13.10 ובימים שלאחריו, בוצע גם שדך זה באין ספרים, ובקפדנות רבה ע"י מוטחים לדבר, בהנהגתם הצירנית של פרופסורים גרמניים לברשי מדי קצינים. למקום הובאו שני קרונות רכבת כדי להעמיס את הכמות הרבה של החומר. הספרים סודרו בהם שכבות שכבות, כשבין כל שיכבה מונחים נליונות של קרטון גלי. מלבד ספריית הקהילה, נשדדה גם ספריית בית-המדרש לרבנים, שהיתה קטנה מקודמתה אך גם היא היתה בעלת ערך לא מבוטל. לאחר שגודשו הקרונות, הם נחתמו בקפדנות ושולחו לגרמניה.

לעובדי הקהילה לא נותן אלא לרשום את מספרי הסימון של הקרונות ויצרם:

DRPI	DRPI
München	München
97970	97970
G	C

* אינקונבולים — דפוסים ראשונים עד 1500, שונצינאים — מספרי המדפיסים ממשפחת שונצינו (לפי שם העיר) באיטליה במאה ה-17.

ליהדות רומא נראה היה, שיחד עם החומר הספרותי הנכבד, בו גובשה היסטוריה של דורות, ועם הגוילים המצויבים, הטפסים הנדירים, הפאפירוסים המזרחיים המיסתוריים בהם פיעמו צערים, תקוות, יראתם, תפילותיהם ואמונתם של דורות כה רבים ושנוי לחלק האציל ביותר של רוחם, יחד עם כל אלה, יצאו גם הם לגלות ולשבי בארץ זרה ועוינת.

נוכחותם המתמדת של הקצינים הגרמניים ושומרי ראשם המזוינים, ורדיפותיהם המתחדשות לבקרים, והאולטימטומים החוזרים ונשנים, הטילו בהלה אשר פשטה ממשרדי הקהילה אל תוך תוכה של האוכלוסיה היהודית של רומא.

יהודי רומא הרגישו עצמם מופקדים לידי האויב נטול המצפון והרחמים לשבט ולחסד. הם חשו בעליל, כי מאורעות איומים ממשמשים ובאים, ועל אף זאת, בהיותם בעלי מצפון סחור, ומחיתם אמונים על תרבותה של איטליה היפה, ורומא אשר הקרינה את סודרת וחוקיה על העולם כולו, סירבו להאמין שקלגסי היטלר יעזו לנהוג בהם, כסבב שעשו באחיהם בפולין ובגרמניה, בהולנד ובבלגיה.

אשליית שווא!

חייבים היו יהודי רומא לתהות על עתידם, לא מתוך אותה גישה רחנית איטלקית, כי אם מתוך ידיעה בדרך המחשבה הגרמנית המזווגת חדות-מחין וקור-מזג עם תשתית מיסטרית של כרבריות עתיקת-יומן. לו כך היו חושבים ולו הבינו את פשר האַימט התוקפת את בני עדתם שבגרמניה ופולין רק לשמע שמו של היטלר, אולי היתה האקציה של ה־16 באוקטובר מפילה פחות קרבנות.

חטיפתם והנלייתם של יהודים רבים, ללא התחשבות בגיל, במין או במצב בריאות. (16 באוקטובר 1943 והימים שלאחר מכן)

מעטים הם התאריכים אשר משמעותם בתולדות יהדות רומא היא אָבֵל כה כבד, כיום ה־16 באוקטובר 1943. ביום זה ניתנה על קהילת רומא, שחזרת השלום ונסתלת הנשק, איבהם צרת-המוחין של הפולשים הגרמניים, ובוצעו בהם פשעים אכזריים שתיכנונם הושלם זה מכבר, פשעים כבדים וללא כל הצדקה, שהבתינו את הפולש בכתם של גבלות שלא יימחה לעולם. גל של דם הדורש, ללא הרף נקמת-אלה.

16 באוקטובר 1943.

עוד טרם האיר הבוקר וכבר הקיפו יחידותיה המיוחדות של המשטרה הגרמנית, שהובאו לשם כך מברלין, את הרובע הנאוכלס בצפיפות, "מונטי סאבלר", הגיסו העתיק בו שכנו בעיקר יהודים, וסגרוהו, ובעוד טבעת החנק מתהדקת ללא רחמים, פשטו כנופיות הקלגסים בין הבתים, אקדחים בידיהם וגירשו החוצה את הדיירים המבוהלים, וסוכנים אחרים מעמיסים אותם על המכוניות הרכות שהובאו לשם כך.

לא המין, לא הגיל, מצב הבריאות או זכויות קדמות מכל סוג שהוא, לא היו עשויות להגן עליהם מפני הפעולה הכרברית, ישישים, ילדים, חולים אנושים, גוססים, נשים הרות ויולדות, הכל נלקחו ללא כל הבדל, ובו בזמן, בעת שבתוך הגיסו התחולל מחזה אימים זה ובקצו צעקות יאושם של הקורבנות וצעקות הזירון של הנוגשים, עמדו האזרחים הנוצרים שמעבר לשרשרות הגרמנים מבלי יכולת להרשיט עזרה וצפא, באלימות זו ללא תקדים בעיר הקדוש רומא, בירתה בת אלפי השנים של איטליה, שביצעו חיילים זרים בגופם של אזרחים איטלקיים אתריים, בו בזמן, פשטו ברחובות רומא פלוגות אחרות של

חיילי היטלר למצוד על יהודים, כשהם מחפשים את דירותיהם צפ"י רשימות מוכנות מראש. במשך כל שעות הבוקר שטף ברומא גל הפחד והכאב בעקבות רכבם השחור המסחיד של החוטפים.¹

ולא ביום אחד שכך הוצע, גם בימים שלאחריו נמשכו החיפושים אחר יהודים שעלה בידיהם להימלט מן הרשת שנפרשה ביום הראשון של המצוד. כאשר דעך לבסוף זעמם המסורף, והנותרים לפליטה ביקשו לאמוד את ממדי האסון בכל גדלו, נוכחו לדעת באימה, כי שום רובע מרובעיה של רומא לא פסחה עליו השואה. אך מעבר לידיעות מקוטעות אלה לא ניתן להשיג כל נתונים מדויקים.

מתוך הששות מוצדקים, התחבאו הנותרים לפליטה בדירותיהם או במקומות סתר אחרים. ורבים היו שנמלטו מהעיר בכלל, החשד כלפי מלשינים, היקשה מאוד על היפקדות הקהילה שהייתה מסוללת כל אמצעים. גם השלטונות האיטלקיים המשותקים בשל נוכחותו של הפולש לא תצליחו לבצע את המפקד, נסתפק לפי שעה בהערה שהקורבנות רבים מאוד ומספרם עשוי להגיע לאלפים.

בבוא הזמן תתגלגלה העובדות שעדיין אינן ידועות, על התנהגותם חסרת הרחמים של המשטרה ההיטלרסטית, לפי שעה נביא רק לשם הדגמה בלבד, מספר אירועים סן הראשונים שנודע עליהם:

ברחוב באנק' די סט' ספיריטו 3 נמצאו הגברת ג'ינה דרמונטה לבית אוטולנגי וכתה ג'וליה סרסונטה, בהיכנס הגרמנים לדירה, קפצו הגברת וכתה מבעד לחלון.

ברחוב ויטוריו עמנואלי 229 נסתבה ממיטת חוליה — רעייתו של הקומנדטור ג'וזפי סגרה, ישישה כבת שמונים שהייתה חולה אנושות מזה זמן רב.

הגברת סופיה טוריה, אלמנת טאבט, בת השעים ושתיים, חותנתו של גנרל חיל-הרפואה — פרופ' ויטוריו קאליו, שגרה ברחוב ברשיה 29, שכבה חולה אנושות. הגרמנים קרבו למיטתה ובאקדה הלמו על מצחה עד כי מרוב כחלה קרב קיצה. לאחר ימים מספר, כאשר נקברה תוקנה, חזרו הגרמנים לאותו בית על סגת לארוב לבני משפחתה משיבואו לחלוק לה כבוד אחרון.

מביתו של אחד בשם סימיו קטלו, הגר ברחוב פורטיקו אוטאביה, פרעל ישר דרך, אב לעשרה ילדים שהגדולה בהם בת עשרים התקטן בן ארבעה חודשים, נלקחו האם ועשרת ילדיה.

אחד בשם די־נפי מרחוב פו, נתפס תלחק בחיותו גוסס.

בדירתה אשר ברחוב מגרה, נתפסה העלמה הזקנה בת השבעים — אלינה קאוואלירי, אשה בת אצילים שהתפרסמה בשל טוב לבה, שאת כל תונה הרב נתנה לפזר בין החלכאים והנדכאים, ללא הבדל לאום או דת, אזרחית נאמנה ונלהבת זו, שירתה במלחמת העולם הראשונה כאחות מתנדבת בשורות הצלב האדום ועבדה בבית־חולים שבחזית הקדמית ואף זכתה למדליית כסף לציון אומץ רוחה בשעת קרב. בערב שקדם לתפיסתה, בילתה בדיון על תוכנית הקמת בית־חולים לנפגעי הפצצות אוויר, אותו רצתה להקים על חשבונה. אכן, נדיבות לב שבאה על שכרה!

גורל דומה פקד גם את האביר ליאונלו אלאטרי, שהיה ידוע היטב בכל העולם היתחי ותלא יהודי של רומא בשל נדיבותו הנאורה, הוא היה יורש נאמן למסורת משפחתו האצילית.

דו"ח על רדיפות היהודים ברומא

אלו הן דוגמאות מעטות בלבד. דוגמאות רבות נוספות תצוצנה בוודאי. מיד לאחר שתפוג הבהלה הנורונית, אוראז ניתן יהיה להשיב על שאלות שביחס אליהן מותר לפי שעה להביע רק השערות בלתי מבוססות. בין היתר נוכל לברר אז לפי אילו נתונים פעלו הגרמנים ביום חטיפת היהודים, ובוודאי יידע לאן הובלו הקורבנות ומה עלת בגורלם. נושאים אלו הינם בעלי חשיבות ראשונית, אך עדיין אין בידינו כל נתונים לגביהם.

כאשר למקור ממנו שאבו הגרמנים בהתקנת רשימת הקורבנות, ראשית עלינו לבטל את ההשערה שהיה זה מן החומר התעודתי שנלקח משרדי הקהילה ביום ה'29.9.1943. החומר האנאגראפי של הקהילה לא נשדד ע"י הגרמנים שכן כבר הרצא מהאלכיון לפני כן. נמצאו שם רק כרטיסי משלמי המסים, לפי האקציה של ה'16 באוקטובר נראה היה שהקורבנות לא נבחרו לפי מעמדם הכלכלי, ובהוכחה לכך העובדה שהרובע מינטי סאבלו, בו נתפסו רובם של האנשים, היה מאוכלס בפשוטנים שלא נמנו עם משלמי המסים. אישור נוסף לכך היא העובדה שברובע רומא האחרים, חיפשו וחטפו אנשים שלא הופיעו ברשימת משלמי המסים, בעוד שלא חיפשו במיוחד אחרי אלה שדווקא נמנו עם משלמי המסים ושהופיעו ברשימתם. אם כן, יש לבקש את מקור הרשימות הגרמניות במקום אחר ולא בניירות הקהילה.

אם נזכור שלאחר שהוכרזה חובת רישום הגזע (בעקבות החוקים הידועים), היו רשימות שלימות וכרטיסיות מעודכנות של האוכלוסיה היהודית ברומא, בידי מיניסטרוך הפנים, בידי המשטרה העירייה, גם אם לא נביא בחשבון שאף ליד תחנות המשטרה השונות וליד סניפי המפלגה הפאשיסטית, המרכזיים והרובעים, היו רשימות כאלה, לא קשה יהיה לתצביע על אחת מן הרשימות הנ"ל כעל המקור המבוקש. עלינו לזכור שמיניסטרוך הפנים, משרדי המשטרה, עיריית רומא והמפלגה הפאשיסטית נמצאו תחת פיקוחם של השלטונות הגרמנים. אפשר ובעתיד יתברר איזו מן הרשימות היוותה למעשה המקור המדויק.²

יקשה יותר לדעתנו, להיענות ע"י הממשלה על שאלתנו בדבר גורל הקורבנות. על אף כל מאמצינו לאסוף ידיעות, לא נדע שום דבר בטוח על המקום שאליו הובלו ולא על היחס שזכו לו.

הגיענו שמועות משמועות שונות על מקום כילאם, אחדים ידעו לספר על מתנות ריכוז בצפון איטליה, בהם נכלאו בני עדתנו אלה, אחרים טוענים שהם עברו מומן את הגבול, מוגדרות הן אף השמועות על היחס לו זכו הקורבנות, אחדים טוענים כי שמעו ששלומם טוב ואילו אחרים מוסרים בוודאות על עיניים אכזריים ומעשי טבח, גם שלטונות הכנסייה, שגילו גם בהודמנות זו עניין לבבי בדבר, לא הצליחו לאסוף ידיעות מהימנות. חוסר הוודאות המצערת נשארת איפוא בעינה.

אכן התקדימים במדינות אחרות מלמדים, שיש להזהר בהבעת השערות בנידון. כן יש לזכור את איומיו האכזריים נגד בגיר הערכה היהודיים של ראש המשטרה הגרמנית ברומא — המאיר ס.ס. קאפלר באותו יום של 26.9.43, שבו תחלו הרדיפות נגד יהודי רומא. לפי שעה לא נותר לנו אלא להמתין בלא אופטימיות יתירה, אך גם בלי יאוש מוחלט, עד אשר יורם המסך הכאוב המכסה על גורל קורבנות השואה³ בציפיה זו, תעלה מלב כל

דורשי טוב, בני כל האמונות גם יחד, תפילה לאל עליון, אביה המשותף של אנושות זו השותפת דם, כי יואיל ברוב הסוד להפנות מבטו אל הצער הרב, הזה וישיב בחקדם לחירותם, מולדתם ומשפחתם, גם ברייתו אלה האומללות העצפות מכל פשע.

על החתום: אוגו פואה — י"ר הקהילה

דומא, 15 בנובמבר 1943.

הערות:

סעיף א'

1. אשר יוצגו ע"י ראש המסורה קומיסר א. סאנטיסה, איש והנהלה הכללית של המסורה. ליד מיניסטריון הפנים, וע"י ד"ר קאסה, ראש מערך הבזע ליד המסורה המקומית.
2. לדע מזלנו, הצליח קאפלר (שמו המלא — הרברט קאפלר, נולד בשטוטגארט בשנת 1904, דרגתו — ס.ס. אוברשטורמבאנפירר) להתפרסם גם באיטליה בגלל אכזריותו הסאדיסטית. היה זה הראשון בתאריך 24.3.43 ניהל ברומא את המבחן האיום והידוע בשם „מבחן המערות האורדיאטיות“, בו השתתף בסך ידיו, בטבח הזה נשחטו כפראות — 336 הפים מפשע, ביניהם כמאה יהודים (הערת המו"ל האיטלקי).
3. לא תית זה הפתחה היחידה בו תוכיח הוועיקאן שהתייצב גם באיטליה באופן גלוי לצידם של היהודים הגרמנים, והביע את אי שביעות רצונו מהרדיפות האכזריות והמביסות שהגרמנים רודפים אותם בימי המאה העשירי הנאצית. נוכח האיומים שבוצעו, מחזירים לעומתם ימי הביניים הקרובים ביותר.
4. להלן דברי הבקשה שסמרתה היתה כפולה: לקבל את המשמר המבוקש ולסמור בו בזמן לשלטונות האיטלקיים תצורה רשמית בדבר השוד והחמור אשר תולך ומתבצע ברומא בידי זריב, לרעת יהודי רומא. הנה אומר, לרעת מספר לא מבוטל כלל של אזרחי איטליה נאמנים: מס' רישום 262.

דומא, 28.9.1943

לכבוד ראש מסרת רומא,

כפי שידוע לכבוד, הטילו השלטונות הגרמניים על הקהילה הזאת, באיום שיינקטו נגדה אמצעים קיצוניים, למסור לידיהם תוך 36 שעות, כמות של 50 ק"ג זהב. מתוך מאמצים שאין צורך לתארם ותוך התחייבויות כבדות, מקווים אנו שגצליה לספק את הדרישה.

הגנו מבקשים מכבודו להכין עבורנו מסמך ליצית הובלה המתכח שגאספה, ממשרד הקהילה אל השגרירות הגרמנית.

5. גם קצין זה הינו אחד ממושעי המלחמה אותם יצטרכו בתי הדין של כוחותיהם לשיפוט. ללא ספק שהצינויים ומעשי הטבח שבוצעו בחדרי הכלא הנוראים של רחוב מאסו ברומא, קשורים בשמו, קשר בל ינוחק.

סעיף ב'

1. תחשיב אחרי תשמישי קדושה (בדים, כלים כסף בעלי ערך אמנותי רב ויקרים ביותר) בוצע למרות הכל ע"י הגרמנים כעבור ימים אחדים. אך הם לא מצאו דבר, לא בבניין בית הכנסת ולא בבנקים. כי תנשיאות הצליחה, ברנע האחרון להעלים אותם ולהחביאם במקום מבוטחים, בסיועם המיוחד, לפעולה המסיבית כל כך, של הית עו"ד דאנטי קאלו ונוסריו דוקאס. דראשון שביניהם זוהה ע"י ה"ס.ס. נאסר והוגלה לגרמניה, וחוששים ששם גרעה.

דו"ח על רדיפות היהודים ברומא

סעיף ד'

1. להלן התזכיר בתחיתם של נשיא איגוד הקהילות היהודיות באיטליה — ה.פ. אלמאנסי, ונשיא קהילת רומא — צ'רד ארגו פואה, אשר נשלח בתאריך 11.10.143 אל התנהלות הכלליות הנ"ל שליד המיניסטריון לחינוך לאומי ומיניסטריון הפנים לפי הסימון : 267, 266, 265, 264 :

אל

המיניסטריון הנכבד

התנהלות הכללית

רומא, 11.10.1943

הבוקר התייצב במשרדי הקהילה היהודית של רומא, הנמצאים בבניין בית הכנסת בלונגוטיכיר צ'ינצ'י, קצין גרמני סחיל ת.ס.ס, השייך לשגרירות גרמנית המקומית, בלוחית איש לבוש אורחית, גם הוא גרמני, זה האחרון מנסה לספרנות. הקצין, לאחר שערך ביקור בספריה הקהילה ובספריה בית המדרש לרבנים אשר נמצא בבניין הקהילה, אך משתייך במישרין לאיגוד הקהילות היהודיות באיטליה, הכריז במני סקיד הקהילה שהיה נוכח באותו רגע, שכל הספרים הסצויים בשתי הספריות, נזשבים למחרמים, שאסור להציאם ואם איסור זה יופר, ייענש אותו פקיד עונשים גופניים חסורים. מדברי הקצין הובן כי אותם ספרים יילקחו צ"י השלטונות הגרמנים תוך ימים ויעברו למקום אחר. המדובר כאן הוא בחומר איכיוני רב צרך עד מאוד (כתבייד, אינקואבולים, שונצ'יאנים, הדפסים מזרחיים סן המאה ה-16, עותקי ספרים עבריים מעניינים מאוד וכו'). אשר היה נושא בשנים האחרונות למחקר וסידור מצד מנסחת לדבר, ואשר מהווים סכלול בעל חשיבות ראית לציון, שמחמרו יורגש באיטליה כולה במקרה ויילקח ממנה, תחתמים מטה, בתוקף תפקידם, האחר כנשיא האיגוד, האחראי על בית המדרש לרבנים, והשני כנשיא קהילת רומא, היות ונסנע מהם להתנגד לרדיפות השלטונות הגרמניים, רואים זאת כחובתם, גם כדי להקל על נסל האחריות הרובצת עליהם, להודיע לכבוד המיניסטריון הזה, כל מה שמתוך הנסמר לשיל, ייראת לו כנוגע לסכירותיו.

יו"ר איגוד הקהילות

חתום : אלמאנסי

יו"ר קהילה היהודית

חתום : פואה

סעיף ה'

1. אכן, המסאיות שהגרמנים השתמשו בהן לצורך פעולה היו באמת צבועות בצבע שחור יכן היה שחור גם האכריון שכיסה אותן.

2. תידיעות שנתקבלו לאחר שחרור רומא צ"י כוחות תברית, כולן מצביעות על זיהוי סקור הריסיות-החרשה, את התנהלות הכללית לדימוגראסיה וגנע (מוסד שבוסל בינתיים), שהיתה קיימת ליד מיניסטריון הפנים, ואת הפדרציה הפאשיסטית של העיר, אשר איסוא באופן חיובי, מה שהנתונים השליליים שצויינו לשיל, ניתנו להשערה עוד קידם לכן.

3. להלן הטאון האויב לתשעת חודשי כיבוש רומא צ"י הנאצים :

הנזנים	גברים	1017	הנזנים	גברים	73
נשים	743		נשים	28	
ילדים	281		ס"ה	101	
ס"ה	2091				

(הערת המו"ל האיטלקי)

from contacts with the prisoners-of-war. Upon their release, they immediately begin taking action among the Jews. Later on, as an envoy on behalf of the Palestinian Jewish community to Rumanian Jews, Rico become one of the organizers of the illegal immigration movement to Palestine, whose gates were officially kept locked to the survivors of the holocaust.

Rahel Aharonowicz — the author, a former prisoner in the Krakow ghetto who survived detention in a series of concentration camps, describes the psychological metamorphoses which took place in individuals as they suffered the catastrophes and the upheavals wrought in their lives by the Nazi occupation. She is a qualified psychologist who applies the keen insight of her professional perception to her analyses.

The short chapter which we publish is an extract from a larger work. Rahel Aharonowicz sets out to prove that the changes which took place in the reactions and traits of individuals were of an extreme kind, giving rise to unexpected manifestations in the behaviour of people in a state of tremendous tension faced with the unbearable ordeals of the period.

Michael Tagliacozzo — **The Nazi persecution of the Jews of Rome.**

Michael Tagliacozzo's essay opens the series of articles on the central theme of this issue — The history of the Jews of Rome in the short period following Germai's seizure of power in Italy (September — October 1943). Tagliacozzo briefly sums up the actions of the S.S. Sturmabteilungsführer Herbert Keppler and of the officials of Eichmann's division in the city of Rome.

Next, we publish the "Report on the Persecution of Jews of Rome in the early days of the German Occupation" written by Prof. Ugo Foa, then chairman of the Jewish community of Rome. He sums up the principal measures taken by the German authorities against the Jews of Rome:

- a. A ransom of 50 kg. of gold per capita was imposed (September 26—28 1943);
- b. The German's sacked the offices of the community, searched them and seized all the registry books, most of the archives and other papers, as well as a sum of 2,021,540 lira (29.9.1943).
- c. Harassments of a minor nature, during the lull between the raid of the community offices and the sacking of the two libraries (between September 30 and October 12, 1943).

- d. Pillage of the community library (which contained one of the richest selections in Europe of works on Judaica) and of the rabbinical college library (13.10.1943 and the following days).
- e. Seizure and deporting of large numbers of Jews, irrespective of age, sex or state of health — on October 16, 1943.

Rosina Surano — From the Diary of Persecutions

These are the regular daily entries in the diary of a clerk employed at the Jewish community office in Rome — describing developments in the community and among the Jews in the Italian capital. Due to the personal angle of the writer, we see the events described previously in the official report from a personal, individual slant.

STUDIES

This section opens with Dr. Daniel Carpi's essay on "The beginning and development of anti-semitism in Italy". Dr. Carpi in his study reviews the various stages in the development of the hatred of the Jews which penetrated the fascist state. The author points out that anti-semitism in Italy emanated from the alleged identification between the Jews and the liberal movement of Europe. The alleged pact between Jewish "internationalism" and liberal circles, or the freemasons, was presented as the "original sin" of all the revolutionary trends of Europe.

Despite apprehensions, during the first fifteen years of Mussolini's rule in Italy there were few manifestations of active anti-semitism, and during this period no fundamental changes occurred in the situation of Italian Jewry. However, when Italy changed the course of its policies in 1936—1937 (the Eritrean war, declaration of the empire, the tension in Anglo-Italian relations, attempts to win the support of the Arabs and the rapprochement with Nazi Germany) a change took place in the attitude towards the Jews in general and to the Jews of Italy in particular.

Racial theories began to penetrate Italy, a "race campaign" was launched, and racial laws were enacted:

This legislation (of November 17, 1938, No. 1723) in addition to clauses stipulating the deportation of foreign Jews and banning all Italian Jews from learning or teaching at state schools, also contained:

- a. A strict ban on marriages between Jews and Aryans.
- b. A juridical definition of who was deemed to be a Jew (such as the offspring of parents of the Jewish race — even if he professes to a religion other than Jewish; the son of one Jewish and one foreign parent; the offspring of parents of